MAN FÖDS INTE TILL HOMOFOB MAN BLIR DET

– ETT STUDIEMATERIAL OM HOMOFOBISKA HATBROTT

MAN FÖDS INTE TILL HOMOFOB MAN BLIR DET

– ETT STUDIEMATERIAL OM HOMOFOBISKA HATBROTT

Denna bok är en del av RFSL Ungdoms projekt Cry no more som drivs med stöd från Allmänna Arvsfonden.

Projektledare: Frida Darj
Redaktörer: Frida Darj och Carl Åkerlund
Projektmedarbetare och skribenter:
Frida Darj, Frida Sandegård, Matilda Sjödell och Carl Åkerlund.

Tack till: Anna Wilhelmsson, Anneli Svensson, Ann-Cathrine Fröjdö, Daniel Åkerström-Steen, Eddie Summanen, Eva Tiby, Helena Sandström, Joakim Rindå, Johanna Gidlund, Julia Boström, Karol Vieker, Lotta Vilde Wahl, Mårten Andersson, Mattias J Brunn, Mina Gäredal, Nina Wester, Peter Eriksson, Peter Lorentzon, medlemmar i RFSL och RFSL Ungdom som peppat oss på vägen, lärare och elever som deltagit i utbildningar samt alla teaterföreningar och arrangörer.

© RFSL Ungdom och författarna

Illustrationer: C. Kåberg
Form: Agnes Brynge
Textbearbetning: Johanna Palmström
Tryck: Dixa AB

ISBN: 978-91-977914-1-0

INNEHÅLL

INLEDNING 4

KAPITEL 1 HATBROTT 6

KAPITEL 2 NORMKRITISKA PERSPEKTIV 10
Övning: Kontrakt 17

KAPITEL 3 JAG ÄR MER ÄN MIN SEXUALITET! 18
Övning: Heteroprivilegier 21

KAPITEL 4 ATT PASSA IN 22
Övning: Gestalta kön 29

KAPITEL 5 SKÄLLSORD OCH SKÄMT 30
Övning: Skällsord 35

KAPITEL 6 HOMOFOBINS MÅNGA ANSIKTEN 36
Övning: Statistik 45

KAPITEL 7 MASKULINITET OCH VÅLD 46
Övning: Ramarna 55

KAPITEL 8 ATT ARBETA FÖR FÖRÄNDRING 56
Övning: Allt är möjligt 63

RESUMÉ AV FÖRESTÄLLNINGEN 64
ORDLISTA 66
LITTERATUR 69

INLEDNING

UNDER HÖSTEN OCH vintern 2009-2010 turnerade ”No tears for queers”, en pjäs om maskulinitet och hatbrott, runt i Sverige. Vi var fyra utbildare från RFSL Ungdom som följde med turnén: Frida Darj, Frida Sandegård, Matilda Sjödell och Carl Åkerlund. Mellan september och april besökte vi 55 orter från Malmö i söder till Jokkmokk i norr, höll över 130 utbildningar och träffade drygt 10 000 gymnasieungdomar i en omfattande normkritisk utbildningssatsning kring hatbrott. Du håller i din hand boken om det arbetet.

”No tears for queers”, som sattes upp av Riksteatern och Regionteater Väst, handlade om morden på tre homosexuella män och bygger på Johan Hiltons reportagebok med samma titel. Matthew Shepard i USA, Johan Pettersson i Katrineholm och Joseph Ben Meddour i Göteborg blev alla tre utsatta för homofobiska hatbrott med dödlig utgång. I vart och ett av fallen ville gärningsmännen lära sina offer en läxa: ”Man stöter inte på en kille.” Pjäsen var en känsloladdad skildring av mäns våld och homofobiska hatbrott. Den rönte stor uppmärksamhet och fick lysande recensioner runtom i landet. I slutet av boken finns en resumé av pjäsen.

De åskådare vi mötte var i regel starkt berörda och tagna efter vad de hade sett. En av de vanligaste reaktionerna vi mötte var: ”Det är svårt att hitta orden”. Vårt arbete bestod i att fånga upp de reaktioner och frågor som pjäsen väckte och att i

uppföljande publiksamtal, workshops och föreläsningar försöka gå från känslor av maktlöshet till att visa på hur hatbrott är ett strukturellt problem som är kopplat till frågor om normer och makt.

Med denna bok har vi försökt dokumentera de erfarenheter alla möten, samtal och utbildningar har gett. Boken liknar till sitt upplägg en antologi där varje kapitel erbjuder olika perspektiv på arbetet. Alla kapitel följs dessutom upp av metoder och reflektionsövningar som vi har använt oss av under resan.

För att ett normkritiskt arbete ska kunna genomsyra en verksamhet krävs mer långsiktighet än vi har kunnat erbjuda inom ramen för vårt projekt. Därför har vi skrivit en bok för personer som arbetar med ungdomar och tar upp frågor som rör heteronormen, homofobi[1], demokrati och hatbrott. Vi hoppas att dessa texter, metoder och övningar kan komma till användning!

Frida Darj och Carl Åkerlund, redaktörer

Stockholm i juni 2010.

---

[1] Homofobi är ett problematiskt begrepp men vi har ändå valt att använda det, bland annat för att det är det begrepp som oftast används för att förklara icke-hetero sexuella personers utsatthet i samhället. För en utförligare diskussion av begreppet, se kapitel 6 ”Homofobins många ansikten”.

1

HATBROTT

HATBROTT ÄR DE brott där gärningspersonens motiv handlar om hat eller avsky mot den utsattas grupptillhörighet. Det kan röra sig om gärningspersonens hat eller avsky mot transpersoner eller icke-heterosexuella, mot människor som utövar en viss religion, som kommer från vissa folkgrupper eller länder. Exempel på hatbrott kan vara någon som slår ner en annan person som den kallar för ”jävla bög” eller någon som utsätter sin klasskamrat för upprepade trakasserier och kallar denne för ”jävla blatte” eller ”svartskalle”. Alla brottsliga handlingar kan vara hatbrott och om ett brott bedöms vara ett hatbrott innebär det att straffet kan komma att skärpas.[2] Bland de hatbrott som polisanmäls är de vanligaste olaga hot och ofredande (42 procent), våldsbrott (21 procent), ärekränkning (12 procent) och skadegörelse eller klotter (11 procent).[3]

Brottsförebyggande rådet BRÅ ser hatbrott som ”ett resultat av bristande respekt för mänskliga rättigheter och människors lika värde. Ett enda hatbrott kan kränka dubbelt genom att skapa otrygghet och rädsla hos en person, men också i den grupp som personen tillhör.”[4] Eftersom

[2] Brottsbalkens kapitel 29, §2 p.7.
[3] ”Hatbrott 2008” Klingspor & Molarin 2009, s 12
[4] ”Hatbrott 2008” Klingspor & Molarin 2009, s 16

hatbrott sänder ett budskap till andra människor tillhörande samma grupp om att även de riskerar att utsättas så kan hatbrott också kallas för budskapsbrott. Hatbrott är ett hot mot demokratin eftersom individer i de utsatta grupperna tvingas göra inskränkningar i sina liv och därmed inte kan delta i samhället på samma villkor som andra medborgare. Sådana inskränkningar kan vara att inte våga gå ut, inte kunna klä sig som man vill på skolan, att känna sig tvingad att hemlighålla vem man lever med, att inte kunna delta i sin församling eller i den idrottsförening man vill. Av den anledningen benämns hatbrott också som demokratibrott.

Samtidigt som det är bra att visa på statistik för att synliggöra hatbrottens omfattning och kunna arbeta förebyggande är det minst lika viktigt att

uppmärksamma alla de dagliga rasistiska, homofobiska och transfobiska handlingar som utförs på arbetsplatser, skolor, i det offentliga rummet, bland grannar eller mellan familjemedlemmar. Många sådana vardagliga incidenter hamnar sällan i hatbrottsstatistiken. Endast 25 procent av alla homofobiska hatbrott leder till polisanmälan.[5]

Definitionen av hatbrott utvidgades 2008 till att inkludera brott med bifobiska, heterofobiska och transfobiska motiv. Flera undersökningar visar på att självmordsfrekvensen är högre bland transpersoner än bland cispersoner[6] oavsett sexuell läggning. Studien ”Effekter av heteronormen” som presenterades av RFSL Ungdom 2009 visar att ”den genomgående mest utsatta gruppen är yngre transpersoner och personer med osäker transidentitet.”[7] På ett annat ställe i studien skriver författarna: ”Enligt resultatet i vår undersökning är det en betydande andel av de bisexuella samt transpersonerna som har utsatts för olika former av hatbrott i förhållande till homosexuella. Det tyder på att anmälningsbenägenheten i dessa två grupper är mycket liten.”[8]

IDEALA OFFER OCH FÖRÖVARE

En orsak till varför många inte identifierar vardagliga händelser av utsatthet som hatbrott är den bild som finns av ett typiskt hatbrott. En vanlig idé är att gärningspersonen bakom ett hatbrott är

[5] ”En studie av homofoba hatbrott i Sverige” Tiby & Sörberg 2006, s 48
[6] Den som inte är transperson. Se även ordlistan längst bak.
[7] ”Effekter av heteronormen” Ahlin & Gäredal 2009, s 29
[8] ”Effekter av heteronormen” Ahlin & Gäredal 2009, s 24

en nazist som slår ner en för denne okänd person på öppen gata. Genom bland annat media matas vi av bilden av den kallsinniga gärningsmannen och det oskyldiga offret.[9]

I studier kring hatbrott framkommer en annan bild. I en rapport från BRÅ framkommer att det är nästan lika vanligt att gärningspersonen och brottsoffret känner varandra som att de är okända för varandra.[10] ”En studie av homofoba hatbrott i Sverige” från 2006 visar på samma sak. De homofobiska hatbrotten är vanligast på allmän plats (31 procent) följt av internet/telefon (22 procent), hemmiljö (15 procent), skola (14 procent) och nöjesliv (8 procent). Om hatbrotten sker i skolmiljö är det ofta i form av upprepade trakasserier eller mobbning. Mäns utsatthet är större i det offentliga rummet medan kvinnor är mer utsatta i sin hemmiljö.[11] Unga killar är överrepresenterade bland både gärningspersoner och utsatta.

Det som leder till hatbrott är gärningspersonens uppfattning om den utsatte, och inte den utsattes egen identitet eller livsstil. Det är alltså en fråga om motivbrottslighet. Det är inte minst därför som det är viktigt att fokusera på gärningspersonen och de normer och värderingar som motiverar dennes handlingar. Att jobba mot hatbrott handlar inte om en ”vi och dem”-problematik, det är något som berör alla medborgare i samhället.[12]

---

9 ”En studie av homofoba hatbrott i Sverige” Tiby & Sörberg 2007, s 9
10 ”Hatbrott 2008” Klingspor & Molarin 2009, s 12
11 ”En studie av homofoba hatbrott i Sverige” Tiby & Sörberg 2007, s 17-21
12 ”En studie av homofoba hatbrott i Sverige” Tiby & Sörberg 2007, s 14

2

NORMKRITISKA PERSPEKTIV

I JUNI 2009, med tre månader kvar till premiär för ”No tears for queers”, påbörjade vi fyra som utgjort arbetsgruppen för RFSL Ungdom utformningen av det pedagogiska arbetet kring pjäsen. Vårt uppdrag var att leda en omfattande normkritisk utbildningssatsning landet runt, från tidig höst till sen vår, och vi hade en sommar på oss att skapa upplägget för våra publiksamtal, workshops och föreläsningar. Det gällde att under den relativt korta tiden hitta ett sätt att arbeta med normkritisk pedagogik runt pjäsen och de frågor den skulle ta upp. Vi ville skapa utrymme för att diskutera frågor om homofobi och maskulinitet över hela landet och knyta frågorna till den ort föreställningen spelade på för tillfället. Den primära målgruppen var gymnasieelever och den sekundära målgruppen vuxna som kommer i kontakt med ungdomar i sitt arbete, men vi visste också att vi skulle nå ut till en bred och blandad publik därutöver.

När teatern tar sig an ett allvarligt ämne som hatbrott, en fråga som kan kännas tung och vara svår att tänka kring, finns en risk att man som åskådare skapar ett avstånd mellan sig själv och tematiken i pjäsen. Målet var att våra utbildningar skulle utgöra ett forum för diskussion och reflektion, att få ventilera känslorna och sätta ord på tankarna. Vi ville ta erfarenheterna från teaterupplevelsens väldigt brutala hatbrott och få dem att landa hos åskådaren, dennes känslor,

tankar och självuppfattning. Vår förhoppning var att upplevelsen av pjäs och utbildning tillsammans skulle ge större insikt om en själv och ens position i förhållande till samhällsstrukturer.

VARFÖR VI ARBETAR MED NORMKRITISKA PERSPEKTIV

Att arbeta normkritiskt innebär att synliggöra och granska de normer, strukturer och maktrelationer som marginaliserar en själv eller andra.[13] Normer är föränderliga och ser olika ut i olika sammanhang, och därför tar sig ett normkritiskt arbete olika uttryck beroende på var man befinner sig och ens egen position i detta sammanhang. Under året har många lärare som vi mött efterlyst en universell lösning, en quick fix mot diskriminering och förtryck. Det har efterfrågats övningar, svar på tal och mätbara resultat. Men även om de sakerna kan vara viktiga element i ett förändringsarbete är det viktigt att komma ihåg att enskilda övningar och metoder i sig inte kan förändra maktstrukturer eller rucka på normer. För det krävs att kontinuerligt och övergripande arbeta med normkritiska perspektiv och att se över egna attityder och klimatet i den egna organisationen.

Med normkritiska perspektiv ifrågasätts förgivet tagna föreställningar om världen och den egna positionen i den, i syfte att utmana och förändra maktstrukturer. Väljer man att arbeta normkritiskt måste man därför vara beredd att ge sig i kast med en omprövning av kunskap och uppfattningar om världen, medmänniskor och inte minst sig själv. Det kan vara omtumlande att se bristerna i sina

[13] ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik” Bromseth 2010, s 27-54

tidigare metoder, och att få sin världsuppfattning och kunskap ifrågasatt kan vara omstörtande och krisartat, men det innebär också möjligheter till nya perspektiv och ny kunskap. I lärandesituationen kan det till exempel innebära att inte bara lösa problem och söka konsensus, utan att tillåta konflikter och ställa obekväma frågor. Att ibland uppleva misslyckanden och lära sig av dem är också en viktig del av processen och utmaningen med att arbeta normkritiskt.

ATT ARBETA MED ETT KONSTNÄRLIGT MATERIAL

I en västerländsk kontext formuleras kunskap och idéer ofta utifrån motsatspar som får skapa mening och sammanhang. Motsatspar påverkar i stor grad hur vi tänker och agerar. Exempel på motsatspar som ofta förekommer är kvinna-man, vinst-förlust, vi-dem, stad-land, gammal-ung. Mot-

satspar som vi ofta har hört användas under våra samtal med publiken är offer-förövare, ond-god, hetero-homo och rätt-fel. Ett problem med detta sätt att tänka i motsatspar är att den ena delen får högre värde än den andra, med följden att människor och grupper inordnas i hierarkier. En annan konsekvens av att tänka och agera utifrån motsatspar är att andra positioner lätt osynliggörs och marginaliseras: att till exempel i en statistisk undersökning bara låta de svarande välja mellan kategorierna kvinna eller man leder i det sammanhanget till att transpersoner osynliggörs.

Begreppen pedagogik och estetik ställs ofta i motsatsförhållande till varandra. I detta sammanhang kan det förhållandet översättas till det mellan utbildning och pjäs. Utbildningar förutsätts tillhandahålla facit och visa på tydlighet medan konstnärliga verk förväntas visa på komplexiteter,

ställa frågor och vara mer subtila. I vårt arbete har vi strävat efter att komma bort från en sådan enkel uppdelning för att istället låta pedagogik och estetik influera varandra i större utsträckning. Det har exempelvis tagit sig uttryck genom att vi under många publiksamtal varit kvar på scenen där pjäsen spelats och använt scenografin för att förklara eller ställa frågor, och genom att vi använt oss av dramaövningar för att tillsammans med gymnasieeleverna vi träffat gestalta och undersöka hur kön skapas.

På teatern har det konstnärliga arbetet traditionellt högre status än det arbete som den tekniska eller administrativa personalen står för. På samma gång värderas i regel det konstnärliga arbetet högre än den pedagogiska uppföljningen, vilket får många konsekvenser för hur dessa olika delar tar form och hur personer som arbetar med de olika delarna förhåller sig till varandra. Sådana maktförhållanden har motsvarigheter på andra arbetsplatser: inom skolan kan man titta på hur maktrelationer ser ut mellan rektorer, lokalvårdare, lärare, elever, skolhälsovård och vaktmästare, såväl som inom de olika grupperna. Att arbeta normkritiskt kräver att man granskar hur sådana förhållanden påverkar undervisningen och arbetsplatsen. För vår del har det bland annat inneburit att titta på hur det pedagogiska och konstnärliga materialet förhåller sig till varandra, hur visioner kring det har kunnat kommuniceras och hur beslut har fattats.

NORMKRITISKA MÖTEN MED PUBLIKEN

I all scenkonst, film eller böcker som skildrar mellanmänskliga relationer kommer normer kring kön och sexualitet till uttryck på olika sätt. Det är inte bara i pjäser som tar tydlig ställning i vissa

frågor, eller hos regissörer som väljer att tala om sina medvetna val, som sådana maktstrukturer gör sig påminda. Det går exempelvis att diskutera vilken syn på maskulinitet och våld som kommer till uttryck i William Shakespeares pjäser, prata om heteronormen utifrån en pjäs av Kristina Lugn eller belysa bristen på skildringar av transpersoners erfarenheter. Andra frågor man kan ställa är: Varför ställs det högre krav på begriplighet och kunskapsförmedling i teater för barn och unga och vilka följder får det för bemötandet av publiken? Är det andra pjäser som också har särskilda krav på sig, exempelvis om att ha en tydlig värdegrund?

Normer handlar inte bara om makt och inflytande, utan också om förväntningar och föreställningar, vilket det finns mycket av i själva teatersituationen och mötet mellan scen och salong. Åskådarnas förväntningar och föreställningar om teater ser olika ut beroende på till exempel bakgrund, livssituation och tidigare erfarenheter. Skådespelarna

och teatern har samtidigt förväntningar på sin publik bland annat utifrån tidigare möten med andra publikgrupper, men också utifrån mer generella föreställningar om människor beroende på deras kön, ålder, etnicitet eller utbildningsnivå. På samma sätt har vi som utbildare burit med oss normer om vad kunskap är och hur det formuleras, liksom föreställningar om olika publikgrupper och enskilda åskådare.

Att samtala om innehållet i en pjäs som har ett angeläget och tydligt budskap, utan att begränsa pjäsen till att enbart bestå av det budskapet, är ett dilemma vi har brottats med. Det har fått oss att ställa vissa frågor längs vägen: Utger vi oss för att ha ett facit till föreställningen eller att värna om någon tolkning som den rätta? Hur skapar vi samtal med utrymme för konflikt och komplexitet? Våra publiksamtal har bestått av samtal i smågrupper och i helgrupp, men också av reflektionsövningar och fakta kring hatbrott. Förutom att skapa utrymme för åskådarens unika upplevelse har vi också försökt placera vad som kan tyckas vara enskilda mord och trakasserier i ett sammanhang där motiven bakom handlingarna och attityderna kan bli tydliga. Vi har förmedlat fakta och normkritiska perspektiv för att komma bort från upplevelser av maktlöshet, vilket var något som många åskådare gav uttryck för direkt efter att de sett pjäsen. Samtidigt har vi försökt undvika retoriska frågor och strävat efter att vara undersökande genom att ställa frågor som vi själva har varit intresserade av att diskutera.

ÖVNING: KONTRAKT

Inför ett arbete i grupp kan det vara bra att upprätta gemensamma regler. Gör det genom att formulera hur ni vill att klimatet ska vara istället för hur ni inte vill att klimatet ska vara.

EXEMPEL:

– Alla får tala till punkt

I STÄLLET FÖR:

– Vi avbryter inte varandra

GÖR SÅ HÄR:

Be deltagarna spåna om vilka regler de tycker ska gälla. Om gruppen är stor kan det vara bra att först ge deltagarna möjlighet att fundera två och två och be dem komma med några förslag var. Skriv sedan upp alla förslagen och diskutera dem i helgrupp. Kanske gruppen har missat någonting du tycker är viktigt. Föreslå det för gruppen. Låt gruppen diskutera tills de är överens om reglerna. Skriv slutligen upp reglerna på ett ställe som är väl synligt hela tiden.

TÄNK PÅ:

Det är viktigt att det finns utrymme för olika åsikter, men det ska inte behöva vara på bekostnad av någon i gruppen. Att slippa bli utsatt är viktigare än att ha möjlighet att uttrycka allt man tycker och tänker. Om det rör sig om en grupp som jobbar tillsammans kontinuerligt är det viktigt att följa upp den här övningen. Fungerar reglerna? Saknas någonting?

3

JAG ÄR MER ÄN MIN SEXUALITET!

AV: MATILDA SJÖDELL

I MÅNGA AV VÅRA möten med ungdomar och vuxna, såväl innan som efter pjäsen, har återkommande frågor varit: ”Är det här den där bögpjäsen ska spelas?” och ”Vilka av skådespelarna är egentligen homosexuella?”. De här frågorna säger något om vilka förväntningar som har funnits från publikens sida och hur det kan uppfattas att spela en pjäs som belyser normer kring sexualitet och könsuttryck. En elev, som i en workshop skulle beskriva pjäsen för en klasskamrat som missat den, sade: ”Den handlade typ om bögar. Alltså det var inget nytt”. På en annan skola beskrev en lärare pjäsen som ”en pjäs som skulle få oss att inte slå bögar”. Mindre ofta har den beskrivits som en pjäs om homofobi, hatbrott och maskulinitet. Snarare är det just ”den där bögpjäsen” man har pratat om, trots att de som till största delen gestaltas på scenen är familj och vänner till förövarna, förövarna själva och poliser som utreder fallen: personer som nästan alla tycks vara heterosexuella. Därför är det spännande att försöka förstå varför det blir ”en bögpjäs” i publikens tal.

Tolkningar av detta slag förekommer också om andra pjäser, filmer eller böcker där någon av karaktärerna inte är heterosexuell. Jag har hört filmer som ”Brokeback Mountain”, ”Boys don’t cry” eller ”Fucking Åmål” beskrivas som

Klart att jag har fördomar, det har väl alla. Men jag tycker att det är viktigt att kunna erkänna sina egna fördomar. Det bästa hade varit om vi alla bara fick vara människor. Om vi alla bara kunde få vara de vi är utan att bli kategoriserade och stoppade i fack. Vi är trots allt mer lika än olika och det ska inte spela någon roll om man är vit, gul eller blå.

Det är självklart att man ska ha rätt att vara den man är. En sak jag däremot inte förstår är varför vissa har behov av väcka så mycket uppmärksamhet. Jag tror många gånger att det hade varit bättre att inte ta upp en massa plats och att sticka ut. Det kan tvärtom leda till att vissa vänder sig mot en, även bland oss som egentligen är positivt inställda.

På sistone har jag förresten lagt märke till hur mycket folk hånglar på offentliga platser. Inte ens när man är i parken och har picknick kommer man undan det. Missförstå mig rätt, jag är för öppenhet, men vissa saker behöver barnen inte ta del av. Någonstans måste man väl ändå dra gränsen? Det som är privat borde få förbli privat. Jag förstår helt enkelt inte all den här fixeringen vid sex. Jag menar, jag är ju mer än min sexualitet. Vad var och en gör i sängen är då inget jag vill veta något om!

Nej, jag har faktiskt inget emot heterosexuella. Om de sköter sitt, så sköter jag mitt. Men det är också viktigt att komma ihåg att det inte är alla heterosexuella män som väsnas och alltid måste stå i centrum. Alla heterosexuella lever inte över sina tillgångar, äter ohälsosamt eller misslyckas med att uppfostra sina barn - även om det är lätt att tro det när man ser vad som visas på TV. Jag känner flera trevliga heterosexuella som inte alls är vare sig bröliga eller sexfixerade, som bara lever sitt liv som vem som helst, som var och en av oss.

homofilmer, eller ”du vet filmen med den där transan i”. När jag arbetade som gymnasielärare kunde det hända att dessa filmer presenterades med ”nu ska vi se en film om homosexualitet”. Däremot har jag aldrig hört någon prata om ”Sex and the city”, ”Titanic” eller ”Avatar” som filmer om heterosexuella och heterosexualitet: då är det istället romantik, drama och äventyr.

En av deltagarna vid ett publiksamtal sa: ”Men jag går ju inte runt och berättar att jag är heterosexuell hela tiden. Varför måste de jämt prata om sin sexualitet?” Den här typen av frågor och uttalanden har jag mött otaliga gånger i utbildningssammanhang när frågor om makt och kön ska lyftas, men även i många mer vardagliga sammanhang. Att som heterosexuell prata om semestern, helgaktiviteterna eller lägenheten man renoverar med sin respektive upplevs inte som att personen pratar om sin sexualitet. Däremot kan det räcka att en icke-heterosexuell person berättar den här typen av vardagligheter för att det ska beskrivas som just prat om sexualitet. Heterosexuella behöver helt enkelt inte ”komma ut”. Att kunna ”bara vara” är någonting den som passerar inom ramen för normen kan. Att inte behöva bli identifierad eller klassificerad utifrån sexualitet kan beskrivas som ett heteroprivilegium.

ÖVNING: HETEROPRIVILEGIER

Många känner till att hbt-personer är utsatta för diskriminering och förtryck i vårt samhälle. Men samtidigt som hbt-personer är strukturellt underordnade och utsatta så är heterosexuella människor överordnade och får en massa fördelar och privilegier. Den här övningens syfte är att synliggöra och diskutera de privilegierna, och synliggöra hur snäva och begränsande normerna egentligen är.

GÖR SÅ HÄR:

- Be deltagarna sätta sig i smågrupper och komma på minst tio privilegier heterosexuella har i vårt samhälle.
- Efter cirka tio minuter, samla ihop gruppen och gör en runda, där smågrupperna får redovisa vad de diskuterat.

När deltagarna redovisat kan ni gärna diskutera vad som krävs mer än att bara vara heterosexuell för att ha dessa privilegier, och om hur andra faktorer spelar in. Om två heterosexuella personer i en relation till exempel har olika hudfärg, ålder eller om kvinnan är mycket längre än mannen kan det räcka för att de ska få blickar på stan. På samma sätt om någon i relationen är transperson eller om den ena har en funktionsnedsättning.

Prata inom gruppen om hur ni/enskilda individer kan ta sitt ansvar att förändra hur normerna ser ut och om hur ni kan agera för mindre snäva och begränsande normer.

TÄNK PÅ:

Det är lätt att diskussionen börjar handla om hbt-personers svårigheter istället. Led då över diskussionen till att handla om uttryck för just privilegier och fördelar, inte om diskriminering.

4

ATT PASSA IN

AV: FRIDA SANDEGÅRD

VID ETT PEPPARKAKSBAK finns det ofta två snarlika formar: en med byxor och en med kjol. Jag har fått lära mig att man säger pepparkaksgubbe om den med byxor och pepparkaksgumma om den med kjol, även fast den med byxor lika gärna hade kunnat vara en gumma.

När jag ska baka tar jag en form, lägger den över den utkavlade degen och trycker till. Utanför formen hamnar den deg som inte får plats i formen. Jag tar bort den överflödiga degen och kvar har en perfekt pepparkaka tagit form. Degen som faller utanför formen återanvänder jag till en ny pepparkaka, ifall degen räcker till ytterligare en hel pepparkaksgubbe vill säga: en perfekt pepparkaksgubbe ska ju ha båda benen i behåll. Sedan dekorerar jag pepparkakorna och förstärker möjligen pepparkaksgummans kjol i fina färger eller spritsar en slips på pepparkaksgubben. Jag förtydligar figurerna genom att förstärka skillnader mellan dem.

Kan du se pepparkakorna framför dig? Har du sett dem förut? Jag har sett dem många gånger, men mer sällan har jag sett pepparkaksgummor med väst och hög hatt eller pepparkaksgubbar med rosa fjäderboa och röda läppar. Idéerna kring hur pepparkakorna ska se ut gör att jag troligtvis kom-

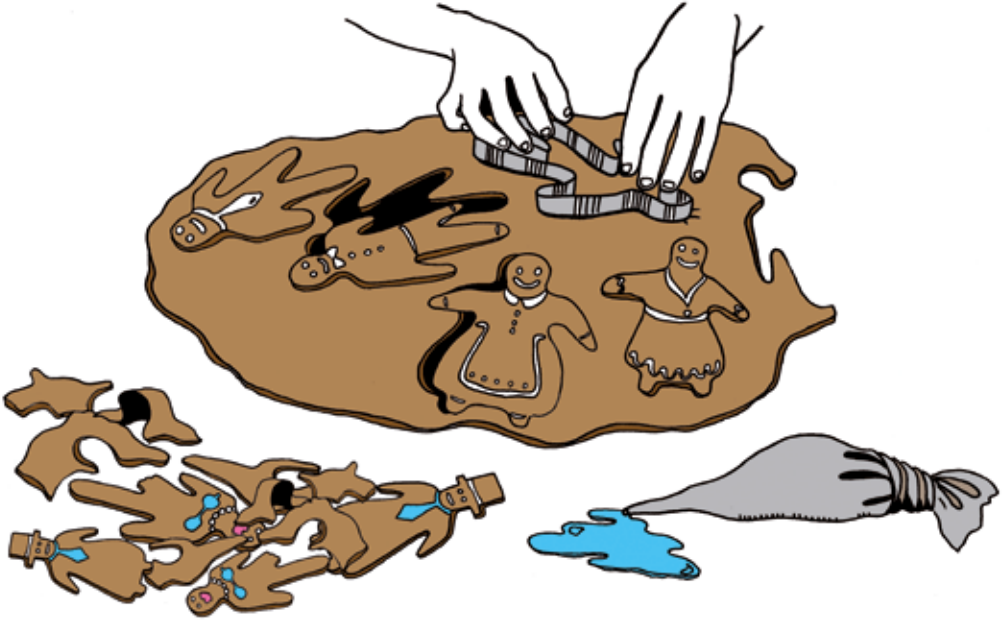

mer att reagera när jag ser en pepparkaksgumma i slips. Kanske blir jag glad och inspirerad, kanske tänker jag ”Oj, det var konstigt”, eller kanske skrattar jag åt den.

FORMAR OCH NORMER

Pepparkaksbaket får i den här texten symbolisera hur normer styr förväntningar på oss och formar oss utifrån två principer:

1. Det finns två kön.
2. Du ska tillhöra ett av dem.

Oavsett min reaktion på en pepparkaksgubbe eller gumma som inte ser ut som den förväntas göra så uppmärksammar jag det avvikande, antingen med positiva uttryck, vars avsikt kan vara att stötta, eller med negativa ifrågasättande ord och handlingar. Det som passerar inom normen uppmärksammas sällan eftersom det ofta uppfattas som om ”det bara är”. Liksom heterosexuella inte behöver ”komma ut” och berätta för släkt och vänner om sin sexualitet, behöver inte heller cispersoner

”komma ut” och berätta om sin könsidentitet.[14] På samma sätt som det förutsätts att människor är heterosexuella, förutsätts det att personer identifierar sig som det kön de fötts till, innehar juridiskt och som omgivningen tillskriver dem. Enligt normen finns det bara två formar, man och kvinna, och alla förväntas fylla ut en av de och bli kär i och sexuellt attraherad av den andra.

Heteronormen och tvåkönsnormen[15] är exempel på normer som leder till att vissa diskrimineras och att andra privilegieras. Toalettskyltar med kvinno- eller manssymboler som signalerar att man måste identifiera sig som antingen kvinna eller man är ett symboliskt exempel på hur normer om kön tar sig uttryck.

Nästan varannan transperson i RFSL Ungdoms rapport ”Effekter av heteronormen” hade under de föregående tolv månaderna undvikit att gå ut av rädsla för att bli illa behandlad, och var fjärde hade under samma period utsatts för hot om våld.[16] Det finns också studier som visar att transpersoner som godtas av omgivningen för att vara en ”riktig” tjej eller kille får ett bättre bemötande.[17]

Det är viktigt att komma ihåg att homofobi och transfobi[18] är tätt sammanknutna. Det kan därför finnas en stor poäng att prata om båda samtidigt

---

[14] Det kön en person identifierar sig som. Behöver inte stämma överens med en persons biologiska kön. För mer info se ordlistan längst bak.

[15] Den starka föreställningen om att det finns två separata kön som är mer olika än lika varandra. För mer info se ordlistan längst bak.

[16] ”Effekter av heteronormen” Ahlin & Gäredal 2009, s 25-26

[17] ”Är du kille eller tjej?” Darj & Nathorst-Böös 2008, s 21

[18] För mer info se ordlistan längst bak.

i exempelvis undervisning. Många hatbrott som beskrivs som homofobiska hade lika gärna, och i vissa fall ännu hellre, kunnat beskrivas som transfobiska. I intervjustudien ”Är du kille eller tjej?” står det:

> Om en kille blir retad i skolan och kallas för ”jävla bög” förklaras det ofta som uttryck för homofobi. Men det är inte säkert att personen ifråga verkligen tänder på killar, eller att det är just misstanken om att han skulle göra det som utlöser trakasserierna. Istället handlar det ofta om att han överskrider gränserna för hur en kille ska vara och beter sig på ett sätt som anses feminint.[19]

GRUPPGEMENSKAP

Att känna tillhörighet och gemenskap samt att få positivt utbyte av andra människor är starka motiv till varför de flesta människor söker sig till grupper och sociala sammanhang. I kommunikation med andra människor skapas relationer och dessa relationer påverkar självbilden och identiteten. Att ingå i en positiv gruppgemenskap stärker oss,

[19] ”Är du kille eller tjej?” Darj & Nathorst-Böös 2008, s 10

får oss att känna oss bra och viktiga, samt stärker den personliga identiteten. Enligt socialpsykologiska gruppteorier kan vår upplevelse av vilka vi är härledas till två källor – vår sociala identitet och vår personliga identitet.[20]

Pjäsen ”No tears for queers” innehåller teman om lojalitet mot gruppen och att ställa upp för varandra kontra modet att våga säga ifrån och ifrågasätta gruppen. Gruppgemenskap stärks och upprätthålls i många fall genom att grupper tar avstånd från eller skiljer sig från andra grupper eller individer. Det förhåller sig ungefär som mellan pepparkaksgubben och pepparkaksgumman: grupper och individer visar vilka de är genom att visa vilka de inte är.

Elever som vi mött har varit noga med att tala om vilket program på gymnasiet de går på, och i vissa situationer ännu mer måna om att understryka vilket program de inte går på. Skillnader mellan och inom olika program på gymnasiet eller olika grupper av elever har förstärkts av lärare och vuxna. Efter ett publiksamtal berättade en lärare, som arbetade med en klass i vilken det endast gick en tjej, att man uppmanat henne att inte klä sig så

[20] ”Samspel i grupp” Nilsson 2005, s 23

utmanande för att inte dra killarnas blickar till sig. ”Killarna har ju svårt för skolan redan som det är, och så får de ännu svårare att koncentrera sig”. Under diskussionen som följde vände vi tillsammans strålkastarljuset tillbaka på gruppen och normerna i den, och vi diskuterade vad det kunde innebära att arbeta normkritiskt i ett sådant sammanhang. Hur man skulle kunna problematisera föreställningar om manligt och kvinnligt och de konsekvenser de föreställningarna får. I det här fallet gäller det till exempel idén om att tjejer är ansvariga för killars sexuella impulser, och att killarna inte kan ta ansvar för sig själva.

Vi och de-skapandet är en vanlig process att vara vaksam på oavsett vilka grupper arbetet sker i. Genom att vissa egenskaper och grupper stärks och privilegieras missgynnas och diskrimineras andra. Det här sker ofta på bekostnad av den som bryter mot normen som råder i gruppen. Det är till exempel inte ovanligt att normbrytaren får ta ansvar för konflikter och besvärliga situationer som uppstår, som i exemplet med enda tjejen i klassen. Fokus riktas därmed på den som bryter mot normen, istället för att problematisera maktstrukturer och de effekter dessa får för dem som tjänar på normerna. De som tillhör en grupp med hög status får även personliga privilegier. Vad de gör, säger och hur de klär sig får positiv laddning och deras självkänsla stärks. Ibland på bekostnad av andras psykosociala välbefinnande.

ÖVNING: GESTALTA KÖN

Syftet med den här övningen är att undersöka hur normer kring kön tar sig uttryck på ett konkret och nära sätt för att undvika abstrakta generella diskussioner som kan göra det svårt att se hur normerna påverkar en själv och ens eget liv.

GÖR SÅ HÄR:

1. Be deltagarna sitta ner på sina stolar, blunda och känna efter hur de sitter.
2. Låt alla föreställa sig en väldigt typisk kvinnlig kvinna, en schablonbild. Det kan vara någon de känner, någon från en tv-serie eller bara en fantasifigur.
3. Nu ska deltagarna sätta sig så som de tänker sig att kvinnan sitter.
4. Be alla att öppna ögonen och se sig omkring i rummet, på det sätt som personen de tänker på skulle göra. Alla ska sedan lämna sin plats i ringen och börja röra sig i rummet, som personen de tänker på.
5. Efter ett tag kan du be deltagarna hälsa på varandra, om det känns som att personen de har föreställt sig skulle göra det.
6. Berätta för deltagarna att de får bråttom att hinna med bussen och måste skynda sig.
7. Säg att de kommer fram till hållplatsen och blir väldigt kissnödiga.
8. Säg att bussen kommer och be dem gå och sätta sig. Nu ska deltagarna återvända till sina platser i ringen, sätta sig ner och blunda på nytt.
9. Nu ska de föreställa sig en typisk man, en riktig karlakarl, en schablonbild. Gör sedan övningen en gång till med den nya karaktären.

Diskutera sedan hur det kändes att röra sig som man respektive kvinna: fanns några skillnader och hur kändes de? Ändrades er kroppshållning, hur då? Följ gärna upp denna övning med "Ramarna" som finns i kapitel 7.

5

SKÄLLSORD OCH SKÄMT

AV: MATILDA SJÖDELL

I EN SCEN i ”No tears for queers” kliver de fyra skådespelarna fram till scenkanten med var sin bit prinsesstårta. Där står de sedan under några minuter sida vid sida och drar det ena homofobiska, rasistiska och sexistiska skämtet efter det andra. Samtidigt som äter de av sina tårtbitar och skrattar högljutt så grädden sprutar över scenen och de åskådare som sitter närmast. Det är en scen som har väckt mycket uppmärksamhet hos publiken. Kanske för att kombinationen av tårta som fullkomligt sprutar ur munnen på en person som gapskrattar och samtidigt drar diskriminerande skämt är så bisarr. Kanske är det för att många kan känna igen sig i att både ha dragit liknande skämt eller att ha skrattat med.

Under ett av våra publiksamtal efter en skolföreställning räckte en kille upp handen: ”Men jag har också skrattat åt såna. Jag har nog dragit såna skämt själv också. Man dras ju med i stämningen. Det är ju ändå bara skämt!” En av de andra åskådarna svarade: “Tror du verkligen att nån vågar komma ut om man håller på så där?”

VAD ÄR EN BRA STÄMMNING?

> Jag tror knappt eleverna vet vad de säger när de kallar varandra bög. – Förskolelärare

I en workshop vi höll för lärare, socialarbetare och fritidsledare i Örnsköldsvik beskrev flera av deltagarna en frustration över hur språkbruket i skolan ser ut. Samma frustration har vi mött på ett flertal orter. Flera lärare har menat att ord som till exempel ”bög”, ”hora” och ”fitta” inte betyder mer än vad ”fan” och ”helvete” betydde när de själva gick i skolan. Andra har hävdat att ”Eleverna vet knappt ens själva vad de säger”. Samtidigt har det funnits ett stort behov bland lärare och elever att diskutera varför just dessa ord florerar på alla skolor runt om i Sverige. En elev uttryckte sig såhär:

> Det är inte så konstigt att killarna småslår på varandra och kallar varandra bögjävel. Det är ju viktigt att visa att man är man. Att man är tuff nog. Speciellt när det är mest killar så som det är på fordon som jag går. Då vill man inte hamna utanför. När man sen visat att man är tuff, ja då måste man leva upp till det. Annars blir det inte kul.
> – Gymnasieelev

Att arbeta med attityder och språkbruk är ingenting nytt inom skolan. Ett av många sätt att arbeta mot diskriminering i skolan är att ha en såkallad nolltolerans-policy. Intentionen med en nolltolerans-policy brukar vara att värna om utsatta grupper. På flera skolor som jag har varit i kontakt med har det i korthet gått ut på att vissa ord som anses vara elaka eller nedvärderande helt enkelt har blivit bannlysta. Det har funnits olika typer av påföljder för när någon bryter mot denna nolltolerans, men genomgående är just förbudet: svordomar och tilltal som kan upplevas kränkande får på inga villkor förekomma. Ett problem med att använda sig av en nolltoleranspolicy är om den inte följs upp med diskussioner kring vad skällsord och skämt egentligen får för konsekvenser.

Strukturerna försvinner inte bara för att vissa ord inte får sägas. Under en workshop uttryckte en av lärarna sin oro över att det lätt just blir: ”Så säger vi inte” utan några vidare förklaringar.

Ord kan fungera som markörer för vad som är okej eller inte. Att med språket påminna om och peka ut det som avviker är ett sätt att utöva makt. Ännu tydligare blir denna maktutövning vid verbala kränkningar, hot om våld och våld. Ord som till exempel ”fitta” och ”hora” bidrar till exempel till att dra en gräns för hur tjejer ska bete sig. Ett bögskämt berättar för omgivning att femininitet hos en man är någonting som är okej att förlöjliga och se ner på. Ett sätt att starta en diskussion med eleverna är att fråga varför vissa ord används som skällsord och andra inte.

Innan en av våra workshops stod fyra killar och pratade. Tre av dem skulle vidare tillsammans efter skolan. De försökte tillsammans övertyga en fjärde kompis om att följa med, men den fjärde killen vill inte. Han berättade att han ska hem till flickvännen, varpå en av hans kompisar frågade: ”Är du bög eller?”. Det kan te sig lustigt att killen som ska lämna den homosociala gemenskapen för att bege sig hem till sin flickvän är den som kallas

bög, men detta samtal illustrerar för mig hur ord på olika sätt drar gränser. Jag tror inte att killen som fällde kommentaren menade att hans kompis var homosexuell men en sådan kommentar kan däremot markera att det anses vara omanligt att gå hem till flickvännen istället för att hänga kvar med grabbgänget. Det blir då den specifika innebörden i sammanhanget och för stunden. Den generella innebörden och det underliggande budskapet blir att det alltid anses vara viktigt och bättre att vara manlig och att femininitet är mindre intressant och värt.

Att visa civilkurage genom att ifrågasätta kommentarer, skämt eller språkbruk är viktigt och samtidigt svårt. Inte minst eftersom de flesta någon gång i livet varit delaktiga i att upprätthålla förtryckande normer, genom skällsord, kommentarer, skämt eller värderingar. Vi lever inte i en svart-vit värld där det enkelt går att säga vad som är rätt eller fel. Samtidigt får inte det bli en anledning till att låta bli att säga ifrån, eller möjlighet att slippa ta ansvar genom att säga ”det var ju bara ett skämt”. Att kunna dra en gräns vid och problematisera diskriminerande skämt kan vara ett led i att förebygga grövre trakasserier och våldsammare handlingar. När det kommer till hotfullare situationer kan omgivningen ha ännu svårare att reagera och stödja. Att visa civilkurage kan vara svårt och kräver mod men också övning. Att sätta ned foten när någon hotar med våld är inte lätt för den som aldrig tidigare sagt ifrån eller ifrågasatt skämt, kommentarer och attityder. Skolan har där en möjlighet att ge elever tillfälle att träna sig i att visa civilkurage och ifrågasättande, en möjlighet som är mycket viktig att tillvarata.

ÖVNING: SKÄLLSORD

Många av de vanligaste skällsorden som används har med kön och sexualitet att göra. Syftet med den här övningen är att få syn på vilka normer och värderingar dessa ord innehåller, och hur de indirekt uppmanar oss människor att vi ska bete oss och leva våra liv.

GÖR SÅ HÄR:

Be deltagarna fritt spåna fram alla skällsord de kommer på. Skriv upp orden på ena sidan av tavlan. Diskutera sen hur man ska bete sig för att slippa bli kallad de här orden. Hur ska man bete sig för att slippa bli kallad hora, bög eller damp-unge? Och vad säger det om de normer som finns? Skriv upp svaren på andra sidan tavlan. Diskutera sedan hur skällsorden vaktar gränser för hur man ska bete sig. Diskutera också hur alla kan hjälpas åt att förändra.

6

HOMOFOBINS MÅNGA ANSIKTEN

AV: FRIDA DARJ

> Gud vad bra att ni gör det här! Det är ju verkligen många som skulle behöva det. Kommer ni träffa bygg-klasser och sånt? Det känns ju verkligen som att det skulle vara bra

CITATET OVAN ÄR ett exempel på den vanligaste reaktionen vi fått på vårt arbete med hatbrott, hbt-frågor och heteronormativitet. Att det är jättebra, och sen en kommentar om vilka som verkligen skulle behöva det. Åsikten om vem som bäst behöver utbildning ser olika ut. ”Tonåringar, de behöver ju verkligen det här! Det är ju då man är som mest... ja du vet, många är negativa.” Eller ”Gör ni något för förskolan? Det skulle ju vara jättebra. Att börja i tid så att säga”. Vanligt förekommande är också tankar om att folk utomlands behöver utbildning bättre. ”Det måste väl ändå vara värre i Afrika?” frågade till exempel en elev på ett publiksamtal.

Många gånger är kommentarerna om målgrupp en generell utsaga om att ”det inte är jag, eller vi här inne” som är de som behöver lära oss om homofobi och hatbrott;

> Jag förstår inte riktigt varför vi ska diskutera de här sakerna, varför folk måste prata om det hela tiden.

> Jag menar, jag har verkligen inget emot homosexuella. Det spelar väl ingen roll vem de ligger med. Det är ju inte som att jag går runt hela tiden och säger att jag är heterosexuell. – Landstingsanställd

När vi varit ute med ”No tears for queers” och arbetat har vi ofta (oombett) fått förhandsinformation om eleverna vi ska få möta, relaterat till det potentiella motstånd de skulle kunna utgöra. Vissa gånger vill den som underrättar oss berätta att arbetet kommer vara enkelt. ”Och nu är det alltså en samhällsklass. De är så gulliga så det kommer säkert bli jättebra, och de är så intresserade av de här frågorna” (gymnasielärare). Men för det mesta är kommentaren menad som en varningsflagg, som till exempel: ”Det är fyra killar från Libanon här. Ja, ni kommer ju märka vilka det är. Men jag tänkte att det kan vara bra för er att veta” (teaterarbetare). Att utsagan varnar för någon som inte är etniskt svensk, och därför förmodas vara mer negativt inställd till icke-heterosexualitet än de etniskt svenska är vanligt. Vanligast förekommande är de kommentarer som handlar om killar på yrkesförberedande program. Till exempel: ”De går el allihopa. Och ja, de är ju väldigt omogna. Gillar att leka i korridoren. Så det är jättebra att ni är här.” (gymnasielärare).

De första gångerna vi mötte den här typen av förhandsinformation blev jag nervös och förberedde mig på massivt motstånd. Men motståndet har varit mycket mer oberäkneligt än vad varningsflaggorna velat antyda. Det blev tydligt vid tillfällen som när någon ur byggklassen vi blivit varnade för plötsligt började berätta om egna upplevelser av utsatthet:

> Det var två killar i min gamla skola som höll på och trackade mig. De ringde hela tiden. Sa grejer på msn och sånt. Sen tog de sig in på en annan killes mailkonto och skickade mail där de hotade mig. Jag snackade med mina föräldrar och sen polisanmälde jag. De blev dömda, båda två.
> – Gymnasieelev

När det mer och mer visade sig att kopplingen mellan varningarna och den verklighet vi mötte haltade, började jag undra vad varningarna handlade om. Jag är övertygad om att de som har gett oss förhandsinformationen har haft de godaste av avsikter. Men problemet blir att människor i vissa grupper, från ett särskilt land eller elever på ett särskilt program framstår som en homogen skara människor med samma erfarenheter, (homofobiska) värderingar och åsikter. Med föreställningen om ”de andra” som en grupp homofobiska personer förstärks idén om ett jag som istället är en individ fri från homofobi och heteronormativa föreställningar, ett jag som inte är lika fördomsfullt som de andra, de som behöver utbildas för att botas från sin homofobi.

Utsagorna vi har mött under turnén med ”No tears for queers” är inte unika. I ”Norms at Work: Challenging Homophobia and Heteronormativity” medverkar Eva Reimers med artikeln ”Always

Somewhere Else – Heteronormativity in Swedish Teacher Training”. Där skriver hon om hur den svenska självbilden av det egna folket som upplyst och tolerant gör att problem med homofobi ofta placeras utanför rummet. Att det är någon annan som utgör hotet mot ett jämlikt samhälle, och att denna andre ofta är en invandrare. Förutsättningen för resonemanget är en idé om den andra som en del av ett likartat kollektiv medan vi:et består av individuella personer som ställer sig lite olika till homosexualitet. Dessa normer är så starka, menar Reimers, att om en person som tillhör en förutsatt homofob grupp inte är homofob förändras inte synen på gruppen, utan det som händer är att personen ses som ett enskilt undantag alternativt ej tillhörande gruppen. Majoritetens heteronormativitet förblir däremot intakt och alltjämt icke ifrågasatt.

VAD ÄR HOMOFOBI?

En undersökning av själva begreppet homofobi hjälper oss att bättre förstå föreställningen om homofoben. Homofobi är utan tvekan det ord som vanligast används för att beskriva orsaken till varför icke-heterosexuella blir utsatta för allt från diskriminering och tillmälen till hot och våld. Men vad avses egentligen med begreppet homofobi? Att man hyser en stark och ogrundad rädsla för homosexuella? Detta var vad George

Weinberg avsåg när han utvecklade begreppet i boken ”Society and the Healthy Homosexual”. När ordet förklaras i Nationalencyklopedin har det två betydelser: ”personlig, irrationell rädsla för homosexualitet, homosexuella människor eller egna homosexuella impulser. Termen homofobi kan även användas om samhällets rädsla för och intolerans mot homosexualitet”. Den senare betydelsen är något som tagits fasta på i begreppet heterosexism, ett ord som är menat att föra tankarna till en systematisk ideologi.[21]

I boken ”Seksualitet i skolen. Perspektiver på undervisning” från 2009 skriver Åse Røthing och Stine Bang Svendsen om homofobi och gör en distinktion mellan homofobi och homonegativism. Med homofobi syftar de på rädslan för den egna potentiella homosexualiteten medan homonegativism avser negativa attityder som går ut över andra. Författarna menar att när diskriminering, hot och våld mot icke-heterosexuella förklaras i termer av homofobi finns en överhängande risk att förövarna själva ses som offer – för sin egen rädsla. Det förenklande talet om homofobi riskerar med andra ord att rikta uppmärksamheten från mer generella negativa yttringar i samhället,

[21] ”Det viktigaste är inte vad extremisterna tycker utan vad den stora majoriteten gör. En kunskapsinventering av forskning om homofobi och heteronormativitet” Dahl 2005.

vilka vi alla har ansvar för. Förövarens ansvar för sina handlingar hamnar också ur fokus: de anses ju inte kunna hjälpa det.

Oavsett om man väljer att använda homofobi, homonegativism eller heterosexism är det viktigt att vara tydlig med vad som avses med begreppen. Rör diskussionen en sjuklig rädsla på individnivå eller en generell maktstruktur som upprätthålls på icke-heterosexuellas bekostnad? När jag använder begreppet homofobi i den här texten är det för att det är det ord som oftast används av dem som jag möter i utbildningssammanhang. Genom att använda och undersöka ordet vill jag ringa in föreställningar kring homofobi och homofober.

1995 fick Miitri Lehto åtta års fängelse för dråp efter att ha mördat ishockeyspelaren Peter Karlsson genom 64 knivhugg i bröstet, ansiktet, huvudet och ryggen. Trots övervåldet dömdes Miitri till dråp och inte mord eftersom Peter Karlsson påstods ha försökt ragga upp honom. I Högsta Domstolens dom går det att läsa att Peter Karlsson ”tog ett kraftigt grepp runt huvudet på Miitri Lehto och drog ned honom mot sitt mellangärde samtidigt som han uppmanade Miitri Lehto till en homosexuell handling”. Och vidare: ”Miitri Lehto får i enlighet härmed anses ha blivit utsatt för en förhållandevis allvarlig provokation. Utredningen ger inte stöd för annat än att Peter Karlssons närmande försatt Miitri Lehto, som var endast 19

år gammal, i ett tillstånd av okontrollerat ursinne och att den därpå följande dödsmisshandeln i sin helhet förövats medan Miitri Lehto alltjämt var i stark affekt framkallad genom Peter Karlssons beteende”[22].

Den här typen av argumentation har i USA kommit att kallas ”gay panic defence”. Bakom resonemangen ligger en tanke om att en homofobisk person inte kan hjälpa sin överdrivet starka reaktion på homosexuellas närmanden. I boken ”No tears for queers”. som pjäsen bygger på, berättar Johan Hilton om mordet på Matthew Shepard. Matthew misshandlades svårt och lämnades sedan fastbunden vid ett staket på prärien utanför Laramie i Wyoming USA. Under rättegången mot mördarna Aaron McKinney och Russell Henderson hävdade Aaron till sitt försvar att han som liten blivit utsatt för övergrepp av män och därför fått panik och blivit vansinnig när Matthew raggade på honom. Resonemanget avfärdades av domaren som drog en parallell till möjligheten att rasistiska brott skulle föregås av etnisk panik. För vad skulle konsekvensen av ett sådant argument bli? Att slavhandeln och kolonialiseringen av tredje världen berodde på rädsla för det okända? I ”Det viktigaste är inte vad extremisterna tycker utan vad den stora majoriteten gör. En kunskapsinventering av forskning om homofobi och heteronormativitet” fortsätter Ulrika Dahl tankebanan:

> Homofobibegreppet indikerar att det är ett individuellt problem snarare än ett socialt fenomen rotat i kulturella

[22] HD mål nr B 3478/95

ideologier och relationer mellan grupper. Fobi associeras dessutom till negativa, dysfunktionella och otrevliga upplevelser. Fördomar mot hbt-personer är däremot sanktionerade av samhällsordningen i stort och upplevs dessutom sällan som otrevligt för personer som uttrycker dem, utan snarare för dem som blir utsatta.[23]

Om man betraktar positionen homofob som något man blir i ett heterosexistiskt samhälle snarare än något människor från vissa områden i världen eller vissa samhällsskikt är, hamnar utsagorna om tonåringar, libaneser och byggkillar i ny dager.

[23] ”Det viktigaste är inte vad extremisterna tycker utan vad den stora majoriteten gör. En kunskapsinventering av forskning om homofobi och heteronormativitet” Dahl 2005, s 18

Idén om att homofoben är ”de andra”, någon annan än vi i det här rummet, är på ett sätt inte konstig eftersom väldigt få personer begår sådana grova förseelser som får uppmärksamhet. Kriminologen Eva Tiby understryker att den typen av brott som Peter Karlsson utsattes för är ovanliga. Generellt finns en tendens att uppmärksamheten riktas mot stereotypa historier om ideala offer och förövare. Samtidigt är det snarare vardagliga trakasserier som är de vanligast förekommande hatbrotten.[24] Det är också de vardagliga trakasserierna som tillsammans med mer subtila uttryck bygger en grogrund för heteronormativitetens grövre konsekvenser. Mer subtila uttryck kan vara alltifrån den överväldigande representationen av heterosexuella par i film och media, till kollegan som byter samtalsämne efter att man berättat om sin samkönade partner. Om man inte föds homofob utan blir det, blir det också tydligt hur alla människor är delaktiga i och därmed ansvariga för ett samhälles normskapande.

De libaneser och byggkillar som pekats ut som extra homofobiska under turnén med pjäsen ”No tears for queers” har ytterligare en sak gemensamt förutom att de är män – de är alla stökiga, gapiga och teaterovana. Men är den som skriker högst alltid värst? I ”En studie av homofobiska hatbrott i Sverige” framkommer att majoriteten av alla hatbrott begås av män. De högljudda uttryck som homofobin tar sig hos exempelvis män från arbetarklassen är naturligtvis också ett problem. Men lösningen på problemet får inte göra att de heteronormerande ord som används och handlingar som dagligen utförs av alla oss som inte ses som homofober ursäktas eller hamnar i skymundan.

---

[24] ”En studie av homofoba hatbrott i Sverige” Tiby & Sörberg 2006, samt ”Hatbrott. Monster, mönster och möjligheter”, Tiby 2010

ÖVNING: STATISTIK

Det är viktigt att sprida kunskap och statistik kring hatbrott och andra frågor, eftersom ett problems karaktär och omfattning kan bli tydligare genom siffror och fakta. Syftet med den här övningen är att göra statistik lite mer begripligt genom att deltagarna får gestalta den med sina kroppar. Övningen kan användas med alla möjliga olika sorters siffror – du som ledare bestämmer. Här kommer exempel tas från en övning som handlar om hbt-personers utsatthet för hatbrott. Övningen görs med fördel i en stor grupp.

GÖR SÅ HÄR:

- Be deltagarna ställa sig upp. Förklara att de representerar 100 procent av alla hbt-personer i Sverige. Man kan också använda handuppräckning istället för att alla ska ställa sig upp.
- Be hälften av deltagarna att sätta sig ner. Berätta att de 50 procent som står kvar är alla de hbt-personer som blivit utsatta för någon typ av hatbrott. Hatbrott kan vara allt från okvädningsord till hot och våld.
- Be de kvarvarande deltagarna sätta sig ner tills elva procent av de som varit utsatta för hatbrott står kvar. De representerar de som blivit utsatta för någon typ av våld. Gör en poäng av att de är ganska få och jämför gärna med mediebilden kring hatbrott.

7

MASKULINITET OCH VÅLD

AV: CARL ÅKERLUND

I SLUTET AV februari skulle vi tillbringa en heldag på en skola i södra Sverige för att hålla workshops med ett antal gymnasieklasser. Snön täckte hela landet den här vintern och vi fick pulsa fram med stora steg till skolan på morgonen eftersom snöskottningen inte hade hunnit fram än. Pjäsen hade spelat på orten vid flera tillfällen under de senaste dagarna, samtliga klasser i årskurs två hade redan hunnit se den och det var också de som skulle delta i våra workshops. Vi kände oss fortfarande frusna när vi kom in i klassrummet, och detsamma verkade gälla klassen som satt påpälsade i vinterjackor och mössor vid sina bänkar. Efter några välbehövliga uppvärmningsövningar började vi workshopen med övningen ”Ramarna”. Den går till så att deltagarna får brainstorma om samhällets bild av kvinnor och män, medan den som leder övningen ställer följdfrågor och skriver på tavlan. Den här dagen utspelade sig följande dialog:

– En man ska vara macho.
– Just det, men vad kan det betyda att vara macho?
– Att man är maskulin.
– Finns det några konkretare exempel?
– Han ska ju vara stark och tålig.

BALSAM

Intentionen med ”Ramarna” är bland annat att visa på att vad som är maskulint eller feminint inte är hugget i sten, utan tvärtom något som alla tillsammans är med och återskapar och upprätthåller i dagligt tal genom handlingar och attityder. Det gäller att bryta ned begreppen maskulint och feminint i mindre delar och söka efter egenskaper, uttryck och handlingar som betecknas som maskulina eller feminina, genom att fråga gruppen saker som: Vilka betydelser lägger vi egentligen i begrepp som maskulin eller macho? Vad krävs för att en person ska anses vara manlig? Hur ska personen se ut, vad ska den göra på fritiden, vad äter någon som är manlig? Hur lever manliga personer? Under övningen får gruppen hjälpas åt att samla ihop olika exempel som tillsammans bildar ett omfattande register över de ofta motstridiga värderingar som ligger i ord som macho eller maskulin. På så sätt försöker vi tillsammans med deltagarna synliggöra hur föreställningar om maskulinitet är uppbyggda. Just den här morgonen blev ”stark” och ”tålig” två sådana exempel. Allt eftersom börjar vi genom övningen närma oss en mer detaljerad karta över normerna.

NÄR EN MAN BLIR FÖR FEMININ

En av deltagarna den här dagen berättar att han en gång fått frågan ”Är du bög eller?” när han använde balsam i duschen efter gympan. ”En

kille förväntas vara obrydd om sitt utseende, men han ska ändå vara naturligt fräsch”, tolkar en av klasskamraterna den beskrivna situationen. Då flera av deltagarna börjar skratta frågar jag vad som är det roliga: ”Det är ju så det är, men det är ju bara så himla dumt” svarar en av deltagarna, och flera andra nickar med.

En kille som använder balsam bryter med andra ord mot en norm: killar förväntas vara ”naturliga” och inte anstränga sig för mycket för att vara maskulint snygga. Var gränsen går för ”att anstränga sig för mycket” är ganska godtyckligt, och att vara ”naturlig” kan bland annat inkludera att använda deodorant som framställts i laboratorium. Att använda balsam säger visserligen ingenting om ens sexuella praktik, men eftersom det är kvinnor som förväntas vårda sitt yttre blir balsam feminint laddat och det blir fritt fram att kalla en kille som använder sig av det för bög.

Sådant som anses vara feminint eller bögigt tycks rentav vara hotfullt för många män. Män som på ett eller annat sätt är bärare av femininitet drabbas av trakasserier och våld i hög utsträckning. Genom att ord som manlig används stärkande och ord som bög används kränkande skickas hela tiden signaler om hur viktigt det är att upprätthålla sin maskulinitet med alla de associationer som det innebär och accessoarer som det kräver. Men

budskapet är oftare vad som inte är okej att göra, än vilket beteende som är önskvärt. Etnologen Jesper Fundberg, som har studerat hur maskulinitet formas i pojkfotbollssammanhang, säger i en intervju i boken ”Med uppenbar känsla för stil – ett reportage om maskulinitet” av Stephan Mendel-Enk: ”Eftersom mannen är norm i samhället behöver han inte beskrivas. Vi lär oss att bli män genom att lära oss att inte vara som kvinnor.” [25]

VÅLD OCH ÖVERVÅLD

> Jamen om man är ute och festar en helg och känner för att slåss söker man ju efter någon att nita. Kommer det någon fjolla eller bög då vet man ju att de får man slå. – Gymnasieelev

Gärningspersoner bakom hatbrott skyller ofta på att de ska ha blivit provocerade: Man har blivit raggad på, har inte kunnat avgöra om personen som visade intresse för en på dansgolvet var en kille eller en tjej, någon av samma kön har frågat om ens nummer, och så vidare. Vad är det som gör att man kan reagera så häftigt när någon stöter på en? Vad är det som är så hotfullt? För att kunna svara på sådana frågor är det nödvändigt att titta på hur normer och maktstrukturer gynnar och privilegierar män och i synnerhet vissa män. Att passera inom normen ger privilegier, och privilegier medför handlingsutrymme. Då normen är att män ska vara starka och våldsamma finns också ett större handlingsutrymme för män att använda våld. Istället för att fastna med blicken på

[25] ”Med uppenbar känsla för stil” Stephan Mendel-Enk 2004 s.77

vad som verkar vara hotfullt för de män som slåss bör man istället fokusera på hur det faktiskt anses vara normalt för män att vara våldsamma.

”Ju grövre brott, desto större är andelen män bland gärningsmännen”[26], skriver Stephan Mendel-Enk angående kopplingen mellan maskulinitet och våldsbrott i sin bok. När män använder sig av våld på brutala sätt som passerar gränsen för vad som bara anses vara grabbigt och tufft dyker ofta upp en mängd bortförklaringar och sambanden mellan våldet och hur män förväntas vara trollas bort eller skylls på andra grupper och orsaker. ”Men i

[26] ”Med uppenbar känsla för stil” Stephan Mendel-Enk 2004, s 32

det här fallet är faktiskt statistiken så förkrossande entydig som den nästan aldrig är annars.” fortsätter Mendel-Enk, ”Alla försök till generaliserande utsagor om vem som begår flest brott faller platta till marken i jämförelse med den enorma andel som gruppen män bidrar med.”[27] Våld, pekar han på, är ett förväntat uttryck för maskulinitet.

De gånger man talar om hatbrott med våldsinslag rör det sig ofta om ett synnerligen brutalt övervåld. I boken ”No tears for queers” diskuterar Johan Hilton detta:

> [Overkill] kallas det när en gärningsman fortsätter att misshandla, knivhugga, sparka sitt offer när det redan har avlidit. De flesta mord på homosexuella män präglas av overkill.
>
> I en DN-intervju från maj 1999 hävdar Carl Locke, styrelseordförande för den amerikanska organisationen Anti Violence Project, att hatet mot homosexuella ”till och med går att utläsa på offrets kroppar” och att det vid sådana tillfällen är ”fenomenet homosexualitet gärningsmannen slår på”.
>
> I samband med mordet på Henry Edward Northington i USA 1999 tar

[27] ”Med uppenbar känsla för stil” Stephan Mendel-Enk 2004 s 31

mördaren exempelvis med sig Northingtons avhuggna huvud och lägger det på en gångbro vid en populär mötesplats för homosexuella män några kilometer från brottsplatsen. Som en varning om hur det kan gå om de fortsätter att envisas med att ha sex med folk av samma kön.[28]

MANSPRIVILEGIER

Vi lever i ett samhälle där män individuellt kan luta sig tillbaka mot privilegier och villkor som gynnar män som grupp. Män är delaktiga i denna maktfördelning utan att utöva makt avsiktligt. Mäns makt och privilegier kan ta sig uttryck i användandet av våld, i synnerhet mot personer som upplevs hota den egna privilegierade positionen, men det märks också i förhandlingssituationer där män har ett visst tolkningsföreträde. Inom exempelvis politiken beskrivs ofta mäns argument som sakliga, medan kvinnors argument beskrivs som känslomässiga. Vid alla tillfällen i privatliv, arbete, skola och samhälle som präglas av kompromissande och överenskommelser tar sig sådana privilegier olika mer eller mindre subtila uttryck: vid anställningsintervjuer är det sällan avgörande

[28] ”No tears for queers” Hilton 2005, s 194-195

om en man planerar att skaffa barn inom kort, medan det kan ha stor inverkan på om en kvinna får ett jobb eller inte. Även i de relationer som till synes utspelar sig i en gråzon beträffande normer reproduceras en maktordning som generellt är till förmån för män och maskulinitet: heterosexuella män som strävar efter att vara jämställda får privat och i media beröm för att de tar ut mycket föräldraledighet, något som det alltjämt tas för givet att kvinnor ska göra.

Inom gruppen män finns skillnader ifråga om i vilken grad man åtnjuter dessa fördelar: att vara en man med hög status eller ha stöd av män med hög status är avgörande för om man ska komma högt upp i hierarkin. Genom att avvika från rådande normer för maskulinitet drabbas män som är bärare av femininitet av konsekvenser i form av diskriminering, social stigmatisering eller hatbrott, och åtnjuter därmed också färre av de fördelar och privilegier det medför att födas till man i vårt samhälle.

Maskulinitet värderas högre än femininitet på alla plan i samhället. På en generell nivå kan man exempelvis se att kvinnor har lägre löner och mindre politiskt inflytande. Femininitet nedvärderas och underordnas, medan män åtnjuter privilegier, har mer inflytande och får mer positiv förstärkning redan på förskolan. Ett annat exempel på en mer vardagsnära nivå är hur uttryck i stil ”Ni spelar som kärringar!” riktas till killar som inte anses spela fotboll tufft nog. Varför hör vi aldrig tränare som säger "Sluta spela som män!” när ett herrlag spelar fult och tacklar motståndarna? I ett pedagogiskt förändringsarbete är det viktigt att kunna röra sig mellan dessa nivåer: mellan de övergripande strukturella orättvisor som råder i samhället och de uttryck dessa normer tar sig i den egna gruppen och vardagen.

ÖVNING: RAMARNA

I vårt samhälle har vi mer eller mindre uttalade regler för hur man ska vara som tjej eller kille. Man kan säga att det är två ramar som alla ska passa in i. Antingen ska man vara i kill- och mansramen där manlighet finns eller så ska man vara i tjej- och kvinnoramen där kvinnlighet finns. Syftet med övningen är att få syn på hur de här reglerna ser ut och hur de hänger ihop med regler för sexualitet. En viktig del av metoden handlar om att fundera på vilken roll ramarna spelar för vilken makt och status man får.

GÖR SÅ HÄR:

Berätta om våra samhällsramar för kön och rita två ramar bredvid varandra på tavlan. Be deltagarna spåna om ramarna: Vad anses manligt? Hur ska killar och män vara och se ut i vårt samhälle? Vad anses kvinnligt? Hur ska tjejer och kvinnor vara och se ut i vårt samhälle? Poängtera att det handlar om samhället i stort och inte vad man själv personligen tycker. Deltagarna behöver inte heller hålla med varandra. Ta en ram i taget, skriv upp det som sägs i mans- respektive kvinnoramen.

Be deltagarna att två och två fundera en stund över det som står i ramarna.
- Vad tänker ni när ni ser alla orden?
- Varför är det många ord i mansramen som värderas högre?
- Är det möjligt att leva upp till orden i ramarna?
- Vad får man för fördelar av att hålla sig inom ramarna?

Rita en tunnare ram runt om den ifyllda ramen. Be deltagarna fundera på vad tjejer respektive killar kan göra även om det kanske inte är typiskt killigt eller tjejigt, och skriv de saker som kommer upp i den tunnare ramen.

DISKUTERA SEDAN I HELGRUPP:

- Vad händer om någon går utanför ramarna för mycket eller på fel sätt?
- Vad finns det för skillnader i vad som händer för killar respektive tjejer?
- Är det några av orden som skulle kunna funka i båda ramarna? Vilka?
- Vilka funkar verkligen inte i båda?

8

ATT ARBETA FÖR FÖRÄNDRING

AV: CARL ÅKERLUND

> Alla tror att vi som går bygg bara är stökiga killar som slåss och snusar och kallar varandra fitta, men det är ju bara för att de som väsnas är de som får all uppmärksamhet. – Gymnasieelev

EN TISDAGSEFTERMIDDAG i mitten av mars höll vi en workshop med en klass från byggprogrammet. Eleverna hade sett föreställningen dagen innan och deltagit i publiksamtalet. Efter det stannade vi kvar en stund för att prata med klassens lärare om de omedelbara reaktionerna på föreställningen. Kapitlet ”Homofobins många ansikten” handlar om hur vissa grupper av elever ofta görs ansvariga för negativa attityder på skolan eller orten, och hur dessa grupper jämförs med mer socialt privilegierade elever som istället får representera skolans framgång med värdegrundsarbetet. I samtalet med läraren tog denne själv upp problemet med att vissa grupper i skolan ofta pekas ut som mer ansvariga för rasism eller homofobi än andra: ”När jag tänker på det så har vi ju jobbat mer med värdegrunden bland eleverna på de praktiska programmen än bland naturklasserna och samhällsklasserna. Nu är det snarare bland eleverna på de teoretiska programmen som vi har mest problem i de här frågorna.”

Det var en av de första vårdagarna och varmt ute för första gången på månader. Kanske var det fina vädret en del av förklaringen till att bara sex av tjugo elever dök upp när det var dags för vår workshop. Vi insåg snabbt att vi måste göra om vår planering: de reflektionsövningar i par om två eller tre som vi hade tänkt göra skulle inte fungera i en så liten grupp. Efter en stunds övervägande bestämde vi oss för att ägna merparten av workshopen till att i helgrupp diskutera situationen på den specifika skolan ur ett normkritiskt perspektiv, och att ge gruppen möjlighet att brainstorma kring hur de själva vill att förändringsarbetet på skolan ska se ut. Efter en trevande inledning på diskussionen kom snacket igång och snart enades deltagarna med varandra om upplevelsen att förväntningarna är lägre på dem som går praktiska program än på elever från teoretiska program. Flera av deltagarna beskrev med olika exempel hur elever på de praktiska programmen fått ett sämre bemötande från lärare.

Eleverna såg också en direkt koppling mellan studieresultat och lärarnas förväntningar: ”Det är flera gånger som våra lärare sagt typ: ’Det här momentet gör de på natur, men ni behöver inte bli nervösa för ingen räknar ändå med att ni ska klara av det.’ Och sen får vi en jättedålig genomgång av det momentet”. Vi fick förklarat för oss hur det på skolan ifråga finns en fördelningspolitik kring lärarnas scheman där de mest erfarna lärarna får välja vilka klasser de i första hand vill undervisa. Som ett resultat av den här ordningen, menade eleverna, blir de praktiska och yrkes-

förberedande linjerna nästan alltid sistahandsval för lärarna. Förväntningarna på de här grupperna och eleverna färgar av sig och får konsekvenser. Elevernas socioekonomiska bakgrund och livssituation blir därmed avgörande för standarden på deras utbildning. Elever som går utbildningar med lägre social status får ett sämre bemötande, framställs som fördomsfulla bråkstakar och får mindre tillgång till de mest erfarna pedagogerna. Samtidigt förväntas elever på yrkesförberedande program vara sämre på att uttrycka sig, mer högljudda och mindre finkänsliga än elever på teoretiska program. Inte minst medverkar all skolans personal till att upprätthålla och skapa dessa normer.

Efter att gruppen hjälpts åt att beskriva situationen på skolan ägnade vi resten av workshopen åt att först formulera mål och sedan hitta strategier för att förändra de problem och brister som hade pekats ut. Avsikten med detta moment i workshopen var att titta på såväl innehållet i som formen för förändringsarbetet. Att skapa bättre relationer mellan lärare och elever kan innebära en så enkel sak som att låta skolledningen lyssna på när eleverna belyser situationen och identifierar problem på skolan från sina perspektiv. När en del

av problemet är att skolpersonal befäster normer och maktstrukturer genom dåligt bemötande av och låga förväntningar på en viss grupp elever så uppstår också hinder för att lyckas med ett värdegrundsarbete som styrs från lärarrummet.

Det är viktigt att komma ihåg att det är vuxenvärldens ansvar att engagera alla ungdomar att intressera sig för förändringsarbete, att tillgängliggöra och bjuda in till demokratiska verktyg och kanaler. Risken är annars att ungdomar i mindre privilegierade grupper framstår som särskilt ointresserade av att delta i förändringsarbete och, genom att inte heller beredas utrymme, hamnar ännu mer utanför en därmed alltmer inskränkt demokrati.

" DET BORDE VARA DÖDSSTRAFF "

De strategier och taktiker som vi har beskrivit hittills har främst rört preventivt arbete och förändringsarbete. I mer konfrontativa situationer kan man behöva förhålla sig på andra sätt. Vi har varit förskonade från grova homofoba påhopp och uttalanden under vår samtal och utbildningar, men det har förekommit. Under ett publiksamtal med en gymnasiepublik gick jag ut i publiken och pratade med en elev som var helt bestämd efter att ha sett föreställningen:

– Det är helt sjukt. Det borde inte få finnas. Jag tycker det borde vara dödsstraff.
– Hatbrott alltså?
– Nej för fan. Bögar. Det är så jävla vidrigt. Det spelar ingen roll vad vi har för lagar, jag tycker de borde dö allihopa. Det är bara fel.

Vi hade precis pratat med deltagarna i publiksamtalet om vikten av att sätta ned foten och att inte tolerera kränkningar. Ändå förekommer hatiska uttryck i direkt anslutning till föreställningen. Hur hanterar man en sådan situation? Vi hade på förhand beslutat att rummet för våra samtal måste kunna fungera som en frizon från sådana uttalanden. Som samtalsledare och utbildare har vi sett det som vår uppgift att värna andra personer och intressen i rummet. Skulle en deltagare inte ställa upp på det så hade den deltagaren fått lov att gå. I det här sammanhanget blev det inte nödvändigt för någon att gå. Situationen kunde istället lösas genom en hänvisning till hur förutsättningarna för samtalet såg ut, vilket deltagaren ställde upp på: ”Jag menade inte att såra nån, det var ju bara en åsikt, jag tänkte inte att nån skulle ta mig på allvar.”

Alla grupper består av både potentiella gärningspersoner och potentiella offer, men också poten-

tiella väktare. En potentiell väktare är en person som kan gå emellan, förhindrar eller ifrågasätter negativa attityder, kränkningar, diskriminering och hatbrott. Det är något många tänker att alla vill vara. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att dessa positioner och roller inte är statiska. Alla människor kan röra sig mellan dessa roller och befinna sig på var och en av positionerna vid olika tillfällen i livet. För att kunna sträva bort från rollen som potentiell gärningsperson krävs ett engagerat och aktivt normkritiskt arbete med själv och med andra.

NORMER ÄR SOCIALA PRODUKTER

Att transfobi och homofobi är en social produkt innebär att hatbrott och andra uttryck för homofobi och transfobi möjliggörs i sammanhang där heteronormen är stark och negativa attityder kan florera utan att problematiseras eller ifrågasättas. Det rör sig om ett problem alla har ett gemensamt ansvar inför, och inte något som kan läggas på enskilda individer eller skyllas på ”farliga element”.

Vi har i den här boken uppmärksammat hur hatbrott hänger samman med maktstrukturer och pekat på allas gemensamma ansvar för att ifrågasätta dessa strukturer och normer. Det handlar om att försöka hitta nya strategier för förändringsarbete, att bryta mönster och ifrågasätta konsensus. Det behöver göras varje dag. Våra metoder och övningar är några exempel på hur man kan börja, men övningar och metoder är bara verktyg och led i ett förändringsarbete. Det räcker inte att stanna där. Vi hoppas att våra erfarenheter kan inspirera till långsiktigt normkritiskt arbete.

ÖVNING: ALLT ÄR MÖJLIGT

Syftet med den här övningen är att deltagarna ska komma på konkreta exempel på hur de i sin vardag kan motverka och förändra förtryckande normer och strukturer.

GÖR SÅ HÄR:

För att komma på lösningar måste man veta vad det är man vill motverka. Börja därför med att definiera problemet tillsammans med deltagarna. Exempel på en problemformulering kan vara ”Heteronormer i samhället”, ”Våra lokaler är otillgängliga”, ”Bara killar får cred för sitt arbete” eller ”Rasism”.

Be sedan deltagarna spåna kring alla möjliga tänkbara saker som kan vara lösningen på problemet. Understryk att det kan vara allt från vad man själv som individ kan göra när någon är taskig på bussen till vilka beslut våra politiker kan ta för att underlätta arbete mot utsatthet. Lösningarna får vara hur omöjliga eller möjliga som helst. Exempel kan vara: bygga en luftballong med ”Stoppa rasismen” skrivet över hela, ge ett pris till någon som har gjort något bra eller göra en namninsamling och lämna till polisen för att de ska uppmärksamma hatbrott bättre. Allt är tillåtet.

Sortera sedan förslagen. Vilka är genomförbara? Vad kan deltagarna börja göra redan imorgon? Vilka idéer är möjliga att genomföra nästa vecka? Vad vore toppen om det var gjort inom ett år?

RESUMÉ AV FÖRESTÄLLNINGEN

På scen möter vi fyra aktörer. De berättar tre olika historier om homosexuella män som alla blivit mördade till följd av homofobiska hatbrott. Inslag och passager där fysisk gestaltning belyser frågor om könsuttryck och sexualitet löper genom hela pjäsen som en röd tråd. I den första historien skildras mordet på Matthew Shepard från Laramie i Wyoming, USA. Matthew är student och ganska nyinflyttad i staden. Tidigare samma kväll som han blir överfallen går han till den nedgångna baren Fireside, tar några öl och spelar biljard. På baren möter han Russell Henderson och Aaron McKinney. De övertygar honom att följa med ut i deras bil och väl där börjar de mycket snart misshandla honom. Dagen därpå hittas Matthew på prärien utanför Laramie, fastbunden och sönderslagen till oigenkännlighet. Mordet får enormt stor uppmärksamhet i media och bland de som arbetar för homosexuellas rättigheter då det blir tydligt att Matthew mördats på grund av sin sexualitet. Samtidigt uppmärksammar och applåderar högerkonservativa homofientliga kristna grupper dådet. I och med rättegången väljer Matthews föräldrar att inte begära dödsstraff. Istället döms Arthur och Russell båda för mord och kidnappning till dubbel livstid.

Den andra historien utspelar sig i Katrineholm och behandlar mordet på Johan Petterson. Johan är en kärlekstörstande ung man som till vardags arbetar i en skolmatsbespisning. Hans kollegor beskriver honom som “ett riktigt modelejon”, intresserad av killar, musik och av att festa. Johan beskrivs också konsekvent som en väldigt snäll person som,

menar man, på grund av sitt förståndshandikapp ska ha varit väldigt naiv. En kväll när Johan är på Stadt i Katrineholm träffar han på Theo Bomben. Theo, som är en kraftig kille, har ensam kommit till Stadt efter att ha förfestat med sin lillebror och hans vänner. Johan flirtar med Theo som bestämmer sig för att ”lära honom en läxa” genom att han spelar intresserad av Johan. Vakten som ser Johan och Theo lämna stället tillsammans är den sista personen som ser Johan i livet. Theo mördar Johan mycket brutalt och får hjälp av sin bror Henke att trycka ner den sargade kroppen i en dagvattenbrunn.

I den tredje historien skildras mordet på Joseph Ben Meddour i Göteborg den 22:a juli 1997. Kvällen han blir mördad har han på fyllan tagit kontakt med Tom och Nemesis som är på väg hem efter en utekväll, höga och fulla. Tom och Nemesis ingår i en satanistisk grupp och har ingått ett rituellt brödraskap. Denna kväll ”agerar de homosexuella” för att få med sig Joseph hem och ”lära honom en läxa”. Istället för att ta med honom in i lägenheten övertygas han att vänta utanför med Nemesis, medan Tom går in och hämtar vapen. Först efter några månader kommer sanningen fram om vad som sedan händer. Nemesis flickvän har då fått nog av den misshandel han utsätter henne för och bestämmer sig för att ange honom för mord. Hon kan då vittna om hur Nemesis erkänt för henne att han och Tom har torterat Joseph med elpistol och slutligen skjutit honom till döds med två skott i ryggen.

BIFOBI
En ideologi, en uppfattning eller medveten värdering som ger uttryck för en starkt negativ syn på bisexuella människor eller sexuella praktiker som avviker från vad som förväntas av homosexuella eller heterosexuella. Bifobi överlappar ibland homofobi och transfobin.

CISPERSON
Den som inte identifierar sig som transperson. En ciskvinna till exempel känner sig som och ser ut som en kvinna enligt samhällsnormen, har en kvinnokropp och är registrerad som kvinna i folkbokföringen. Begreppet rör bara könsidentitet och könsuttryck och säger ingenting om en persons sexuella läggning. Cis är latin för ”på samma sida”

DISKRIMINERING
Att grupper eller individer särbehandlas på grund av grupptillhörighet.

ETNISK TILLHÖRIGHET
Tillhörighet till en grupp människor som har kultur, talar samma språk eller kommer från samma område i världen.

FUNKTIONSNORM
En norm som innebär att människor inte förväntas ha någon funktionsnedsättning utan att de till exempel ska kunna se, gå, läsa eller höra.

FUNKTIONSNEDSÄTTNING
En varaktig fysisk, psykisk eller intellektuell nedsättning av en persons funktionsförmåga som beror på en medfödd eller förvärvad skada eller sjukdom. Exempelvis dyslexi, autism, synskador, hörselskador eller HIV.

HATBROTT
När någon blir utsatt för ett brott som motiveras av hat mot vissa grupper av människor på grund av deras hudfärg, nationalitet, etniska ursprung, trosbekännelse, sexuella läggning, könsuttryck eller annan liknande omständighet. Det är motivet hos gärningspersonen/personerna som avgör om ett brott rubriceras hatbrott.

HBT-PERSON
En samlingsbeteckning för homosexuella, bisexuella och transpersoner.

HETERONORM
Enligt heteronormen förväntas människor vara antingen tjej eller kille. Tjejer och killar förväntas vara olika, feminina respektive maskulina. Det ”naturliga” är att den feminina tjejen och den maskulina killen blir kära och attraherade av varandra. Det ger ekonomiska, politiska och sociala fördelar till dem som följer normerna.

HOMOFOBI
En ideologi, en uppfattning eller medveten värdering som ger uttryck för en starkt negativ syn på homosexualitet eller homo- och bisexuella människor. Homofobin överlappar ibland transfobin.

IDENTITET
En människas uppfattning om vem hon är, något som påverkas av andras uppfattning om vem hon är.

INTERSEKTIONALITET
Ett perspektiv som tittar på hur olika maktordningar är sammanflätade med varandra och hur olika identiteter skapas som resultat av till exempel ras, etnisk tillhörighet, kön, sexualitet, klassbakgrund och ålder.

KLASS
Skikt i samhället som skapas utifrån utbildningsnivå, hälsa, ekonomi och yrke, och som påverkar människors möjligheter till inflytande över sina liv såväl som samhället i stort.

KÖNSIDENTITET
En persons självidentifierade, självupplevda kön. Det kön en person känner sig som. Ens könsidentitet kan bara man själv avgöra.

KÖNSUTTRYCK
Hur en person uttrycker sitt kön, genom exempelvis kläder, kroppsspråk och beteende.

MAKTSTRUKTUR_
En struktur på samhällsnivå som ger olika möjligheter och förutsättningar att påverka samhället och sitt eget liv. Vilka möjligheter och förutsättningar man har hänger ihop med att till exempel ekonomi, kön och etnisk tillhörighet.

NORMER
Förväntningar och ideal som handlar om vad som är önskvärt och positivt i vårt samhälle och vad som inte är det.

TRANSFOBI
En ideologi, en uppfattning eller medveten värdering som ger uttryck för en starkt negativ syn på transpersoner eller på sådant som avviker från normer för kön. Transfobin överlappar ibland homofobin.

TRANSPERSON
Den som inte identifierar sig som cisperson. Ett paraplybegrepp som används om människor som på olika sätt bryter mot samhällets normer kring könsidentitet och könsuttryck, exempelvis transvestiter, transsexuella och intergenderpersoner. Begreppet rör bara könsidentitet och könsuttryck och säger ingenting om en persons sexuella läggning. Trans är latin för ”överskridande”.

TILLGÄNGLIGHET
I ett tillgängligt samhälle är information, lokaler och verksamheter tillgängliga för alla människor. Det är en förutsättning för att alla ska ha samma möjlighet att delta jämlikt oavsett funktionsförmåga, språkkunskap, hudfärg, könsidentitet, sexualitet, etnicitet eller religiös åskådning.

TVÅKÖNSNORM
Idén om att det finns två kön som är mer olika än lika varandra. Med denna norm följer även att människor måste tillhöra ett kön och inte kan se sig som båda eller mittemellan. Människor förväntas också ha liknande egenskaper som andra som tillhör samma kön.

LITTERATUR

Ahlin, Anna & Gäredal, Mina (2009) *Effekter av heteronormen*. RFSL Ungdom

Bromseth, Janne (2010) ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik”, i Bromseth & Darj (red) *Normkritisk pedagogik*. Centrum för genusvetenskap, Uppsala Universitet

Dahl, Ulrika (2005) *”Det viktigaste är inte vad extremisterna tycker utan vad den stora majoriteten gör”: från hatbrott och homofobi till heteronormativitet och intersektionalitet: en kunskapsinventering och situering av forskning.* Forum för levande historia

Darj & Nathorst-Böös (2008) *Är du kille eller tjej?* RFSL Ungdom

Hilton, Johan (2005) *No tears for queers – ett reportage om män, bögar och hatbrott.* Bokförlaget Atlas

Klingspor, Klara och Molarin, Anna (2009) *Hatbrott 2008.* Brottsförebyggande Rådet

Mendel-Enk, Stephan (2004) *Med uppenbar känsla för stil.* Bokförlaget Atlas

Nilsson, Björn (2005) *Samspel i grupp.* Studentlitteratur

Tiby, Eva och Sörberg, Anna-Maria (2007) *En studie av homofoba hatbrott i Sverige.* Forum för levande historia

Tiby, Eva (2007) “Constructions of Homophobic Hate Crimes: Definitions, Decisions, Data”, i *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention,* vol 8, No 2

Tiby, Eva (2010) ”Hatbrott: Monster, mönster och möjligheter”. I Deland, Hertzberg & Hvitfeldt (red): *Det vita fältet: samtida forskning om högerextremism.* Pouscula Historica Upsalensia